

3. Økonomisk vekst

Disponibel inntekt for Norge var 507 000 kroner per innbygger i 2012. Denne inntektens reelle kjøpekraft var nesten dobbelt så høy som i 1990 og 78 prosent høyere enn gjennomsnittsinntekten i OECD-området. Samtidig jobber nordmenn i gjennomsnitt mindre enn før og mindre enn i de fleste OECD-land. Dette kapittelet utdyper denne plasseringen av det norske inntektsnivået i «tid og rom». Ved å vektlegge veksttrender og tall per innbygger utfyller det beskrivelsen av konjunkturbevegelsene i kapittel 1 og 2.

3.1. Utviklingen i inntekt per innbygger

Hovedkomponenter i disponibel inntekt for Norge

Nasjonalregnskapets måte å beregne den disponible inntekten for Norge fremgår av tabell 3.1. Denne inntekten har to hovedkilder: innenlandsk produksjon og netto inntektsoverføringer til Norge fra utlandet. Netto inntektsoverføringer fra utlandet summerte seg til kun 2 prosent av den disponible inntekten i 2012. Disse inntektene omfatter blant annet kapitalavkastning, lønn, skatter og trygder, utviklingshjelp, avtalte kontingenter til blant annet EU og FN, og de tilsvarer overskuddet på rente- og stønadsbalansen. De resterende 98 prosent av den disponible inntekten er skapt av produksjon innenfor norske grenser. Denne inntekten måles ved *nettonasjonalproduktet* (NNP), som er *bruttonasjonalproduktet* (BNP) fratrasket slitasje av realkapital (*kapitalslit*). Forholdet mellom disponibel inntekt og NNP i løpende priser har økt gradvis fra 95 prosent i 1991 til 101 prosent i 2012. Den viktigste årsaken har vært økende avkastning fra et voksende Statens pensjonsfond – Utland (SPU).

De innenlandske produksjonsinntektene beregnes med unntak av offentlige tjenester med utgangspunkt i produktenes *markedsverdi*. Dette er den verdien kjøperne har betalt for produktene. Markedsverdien

inkluderer *netto produktskatter*, dvs. merverdiavgift og andre avgifter fratrasket subsidier. Tallene i tabell 3.2 innebærer at disse skattene i både 2011 og 2012 utgjorde tilnærmet 12 prosent av både disponibel inntekt og markedsverdien av NNP. Offentlige tjenester selges i liten grad i markeder, og verdsettes derfor på grunnlag av kostnader.

Det har ofte interesse å tallfeste bidraget til disponibel inntekt (eller BNP) fra enkelt næringer. Det gjelder særlig olje- og gassinntektene. Enkelt næringeres produksjon (og brutto- og nettoproduktet) måles i *basisverdi* som er markedsverdien fratrasket netto produktskatter. Næringeres bidrag til NNP måles derfor som andeler av *basisverdien* av NNP. Dette er (tilnærmet) den inntekten fra ren produksjon innenfor Norges grenser som bedriftene sitter igjen med til å lønne arbeid og kapital. I 2012 ble 25,6 prosent av basisverdien av NNP og 22,3 prosent av disponibel inntekt opptjent i olje- og gassvirksomheten. Disse andelene var nær uendret fra 2011.

Det er imidlertid to prinsipielle problemer knyttet til å definere og måle de løpende petroleumsinntektene. For det første er ikke basisverdien av nettoproduktet i petroleumsvirksomheten lik grunnrenten knyttet til olje

Tabell 3.1. Disponibel inntekt med hovedkomponenter. Milliarder kroner, løpende priser²

	2011	2012
Totaltall, milliarder kroner		
Bruttonasjonalprodukt, markedspriser	2 750	2 915
- Kapitalslit	381	400
= Nettonasjonalprodukt, markedspriser	2 369	2 515
+ Netto formuesinntekt og lønn fra utlandet	15	58
= Nasjonalinntekt	2 384	2 573
- Netto stønader og løpende overføringer til utlandet	29	29
= Disponibel inntekt for Norge	2 355	2 544
Middelfolkemengde ¹ , 1000 personer	4 953	5 019
Tall per innbygger, 1000 kroner		
Disponibel inntekt	475	507
Bruttonasjonalprodukt	555	581
Nettonasjonalprodukt	478	501

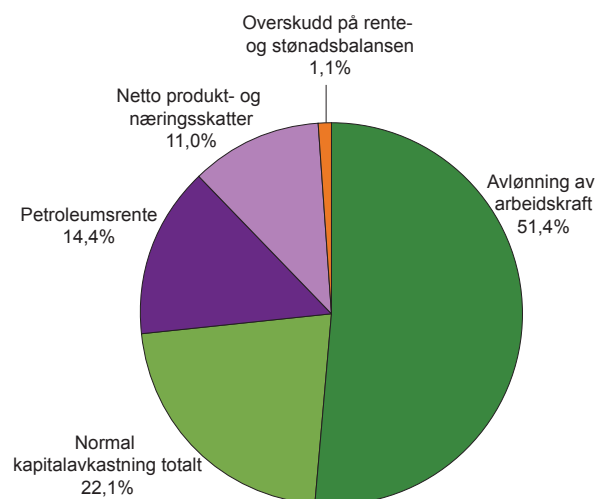
¹ Middelfolkemengden er gjennomsnittet av folkemengden ved inngangen til og ved utgangen av året.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3.2. Disponibel inntekt etter kilde. Løpende priser, milliarder kroner¹

	2011	2012
Disponibel inntekt for Norge	2 355	2 544
- Overskudd på rente- og stønadsbalansen overfor utlandet	-14	29
= Nettonasjonalprodukt, markedspriser	2 369	2 515
- Netto produktskatter	295	309
= Netto nasjonalprodukt, basisverdi	2 074	2 206
I alt, ekskl. olje- og gassvirksomhet	1 542	1 633
Olje- og gassvirksomhet	532	573
+ Netto næringssubsidier	28	30
= Faktorinntekt	2 102	2 236
- Avlønning av arbeidskraft (= lønnskostnader i alt)	1 223	1 308
= Driftsresultat i alt	879	928
I alt, ekskl. olje- og gassvirksomheten	410	425
Olje- og gassvirksomheten	468	503
Normal kapitalavkastning	131	137
Petroleumsrente	337	366

¹ Normal kapitalavkastning satt til 10 prosent av verdien av kapitalbeholdningen i petroleumsvirksomheten.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.1. **Sammensetningen av disponibel inntekt for Norge i 2012. Prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

og gass, den såkalte *petroleumsrenten*. For det andre fanger verken nettoproduktet eller petroleumsrenten opp at produksjon av olje og gass innebærer tømning av begrensede olje- og gassreserver som nødvendigvis reduserer fremtidig produksjon.

Petroleumsrenten kan anslås som basisverdien av nettoproduktet i petroleumsvirksomheten fratrasket lønnskostnader og et anslag på normal kapitalavkastning i annen virksomhet. Metoden forutsetter at timelønn i olje- og gassutvinning inneholder tilnærmet ingen petroleumsrente. Verdien av realkapitalen petroleumsvirksomheten i 2012 er anslått til 1374 milliarder kroner. Forholdet mellom løpende kapitalavkastning og løpende verdi på realkapitalen i fastlands-Norge har variert rundt 10 prosent de siste årene, se avsnitt 3.3. Når normalavkastningen på dette grunnlaget settes lik 10 prosent, blir petroleumsrenten 366 milliarder kroner i 2012. Dette anslaget på petroleumsrenten utgjorde 16 prosent av basisverdien av NNP og 14 prosent av disponibel inntekt i både 2011 og 2012¹.

Figur 3.1 viser sammensetningen av disponibel inntekt for Norge i 2012 når petroleumsinntektene måles ved petroleumsrenten. Arbeidsinnsats gir det klart største bidraget til disponibel inntekt, og omtales derfor ofte som «vår viktigste ressurs». I 2012 utgjorde de samlede lønnskostnadene (= utbetalt lønn før skatt + arbeidsgiveravgift) tilnærmet halvparten av disponibel inntekt. Gitt anslaget på petroleumsrenten i tabell 3.2, var den tilsvarende andelen for realkapital (og andre naturressurser enn olje og gass) 22 prosent. Sistnevnte andel

blir mindre desto lavere man anslår den normale kapitalavkastningen i beregningen av petroleumsrenten.

Et mål på petroleumsinntektene som tar hensyn til at utvinning i ett år isolert sett reduserer fremtidig olje- og gassproduksjon, er *permanentinntekten*. Den beregnes ved først å summere neddiskonterte anslag på verdien av fremtidige petroleumsrenter til en petroleumsformue. Den tilhørende permanentinntekten er den hypotetiske konstante årlige realinntekten som ville gitt den samme formuen. Permanentinntekten er dermed mer sammenlignbar med produksjonsinntekter som i prinsippet kan opprettholdes til evig tid. Svakheten ved målet er at den ikke kan observeres, men representerer et summarisk mål på usikre og potensielt kontroversielle anslag på fremtidige netto inntekter. Hvis man legger til grunn anslagene i Perspektivmeldingen 2013 for fremtidige olje- og gassinntekter, investerings- og produksjonskostnader og generell økonomisk vekst, vil petroleumsrentens andel av disponibel realinntekt falle fra 14 prosent i 2011 og 2012 til nær null etter 2045. I så fall passerte denne andelen en topp på 21 prosent i 2008. En reell diskonteringsrente på 4 prosent innebærer at permanentinntekten knyttet til denne inntektsstrømmen tilsvarer ca. 7 prosent av disponibel inntekt i 2011, altså halvparten av petroleumsrentens inntektsandel.

Inntekt per innbygger i Norge sammenlignet med andre land

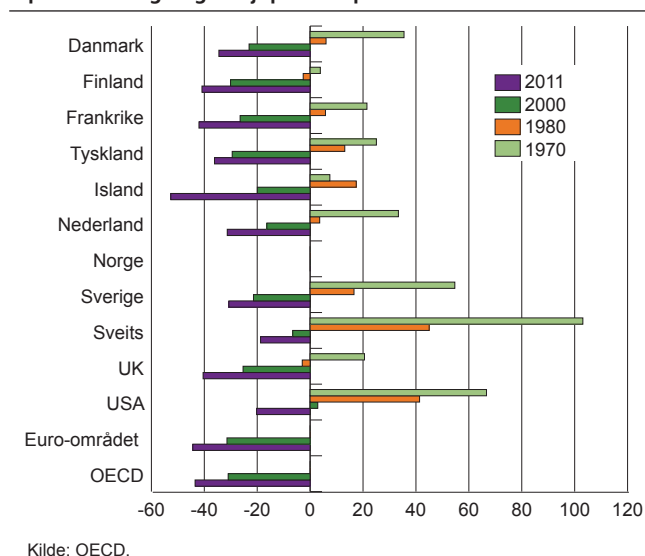
Norske innbyggere har i gjennomsnitt en betydelig høyere realinntekt enn alle andre OECD-land.² Figur 3.2 viser den prosentvise forskjellen mellom realverdien av nasjonalinntekt per innbygger i noen av de rikeste OECD-landene og Norge, basert på tall fra OECD. I 2011 lå denne reelle gjennomsnittsinntekten for hele OECD-området hele 44 prosent lavere enn i Norge. Blant landene i figuren kommer Sveits og USA nærmest Norge, men også her var denne realinntektsforskjellen ca. 20 prosent i 2011. For Danmark, Sverige, Nederland og Tyskland var den tilsvarende forskjellen mellom 31 og 36 prosent.

Tilgjengelige tall gjør det ikke mulig å sammenligne disponibel inntekt mellom land, men nasjonalinntekten ligger svært nær disponibel inntekt. Med realinntekt menes her nasjonalinntekten korrigert for forskjeller mellom landenes prisnivå ved hjelp av kjøpekraftspareter som måler forskjeller i priser på sammenlignbare varer og tjenester i ulike land, regnet i felles valuta. Ved å kjøpekraftskorrigere gjennomsnittsinntekten i et land, samt regne om til relevant valuta, kan man beregne hvor mange "kurver" med et gitt innhold av varer og tjenester som man kan kjøpe for en norsk tusenlapp i ulike land.

¹ I Perspektivmeldingen 2013 (Stortingsmelding nr. 12 (2012-2013)) har man også anslått petroleumsrenten. Her er normalavkastningen på realkapitalen i petroleumsvirksomheten forutsatt å være 7 prosent som er et avrundet gjennomsnitt av forholdet mellom løpende kapitalavkastning og verdi av realkapitalen i norsk industri over perioden 1970-2011. En normalavkastning tilsvarende 7 prosent gir en petroleumsrente i 2012 lik 416 milliarder kroner.

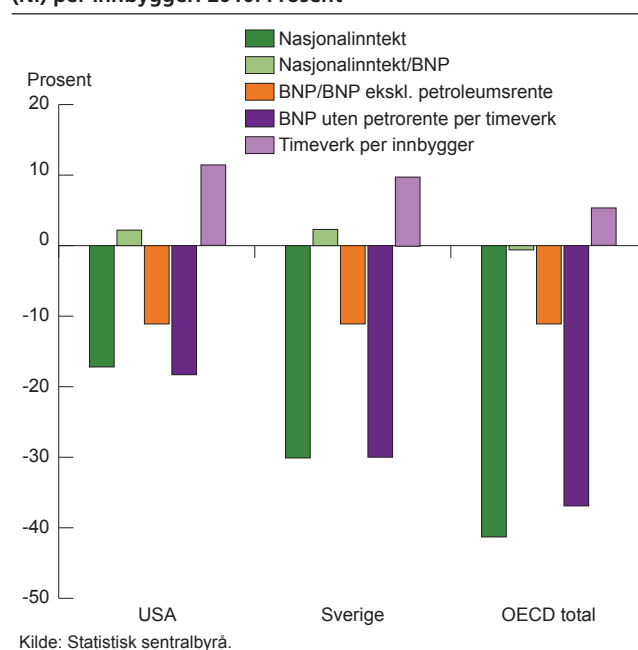
² Luxembourg har litt høyere nasjonalinntekt per innbygger etter korreksjon for prisnivåforskjeller enn Norge. Luxembourg er imidlertid en så spesiell økonomi på grunn av bevegelser av inntekter og personer over landets grenser, at det er uinteressant som sammenligningsgrunnlag.

Figur 3.2. Prosentvis avvik mellom nasjonalinntekt per innbygger i utvalgte OECD-land og Norge. Løpende priser og løpende omregning til kjøpekraftspariteter

Bildet av den norske rikdommen blir enda mer slående når man foretar tilsvarende sammenligninger noen tiår tilbake. I 1970 hadde alle de utvalgte landene i figur 3.2 betydelig høyere reell gjennomsnittsinntekt enn Norge. Innhentingen av de rike europeiske landenes inntektsforsprang skjedde relativt jevnt frem til begynnelsen av 1990-tallet. Deretter akselererte veksten i inntekt per innbygger i Norge relativt til de andre landene. I 1995 hadde det norske nivået passert alle de europeiske landene som er med i figur 3.2. USAs nivå ble passert i 2004. Selv om andre land ble rammet hardere enn Norge av finanskrisen høsten 2008 og den etterfølgende krisen knyttet til høy statsgjeld, har Norges relative inntektsforsprang til de fleste OECD-landene holdt seg tilnærmet uendret etter 2006. Dette må ses i sammenheng med at den høye befolkningsveksten gjennom innvandring til Norge etter 2004 isolert sett bidrar til å redusere den økonomiske veksten når den måles per innbygger. Selv om det meste av innvandringen har vært arbeidsinnvandring, og norsk økonomi – i motsetning til de fleste andre OECD-landene – har vært inne i en konjunkturoppgang i de siste to årene,

Figur 3.3. Kilder til forskjell mellom Norge og henholdsvis USA, Sverige og OECD totalt i kjøpekraftskorrigert nasjonalinntekt (NI) per innbygger. 2010. Prosent

har altså ikke nasjonalinntekten per innbygger vokst systematisk raskere i Norge enn i de fleste andre OECD-landene de siste 5-6 årene.

Tabell 3.3 og figur 3.3 gir en oversikt over kildene til realinntektsgapet mellom Norge og utvalgte OECD-land i 2010. Hver kolonne i tabell 3.3 (søyle i figur 3.3) viser den prosentvise forskjellen mellom nivået i et av de utvalgte landene og Norge. Den viktigste kilden til realinntektsgapet mellom Norge og alle de utvalgte landene er forskjellen i arbeidsproduktivitet målt med BNP per timeverk. BNP er her målt i løpende nasjonale priser som så omregnes til felles valuta og kjøpekraftskorrigeres for prisforskjellene mellom land. For Norge er petroleumsrenten trukket fra BNP i dette produktivetsmålet, men det inkluderer effektene av at prisindeksen for landenes samlede produksjon varierer, blant annet fordi landenes produksjon har ulik

Tabell 3.3. Kilder til forskjell mellom utvalgte OECD-land og Norge i kjøpekraftskorrigert nasjonalinntekt (NI) per innbygger, samt kilder til denne forskjellen. 2010. Prosent

	NI	NI/BNP	BNP/(BNP uten petrorente)	BNP uten petrorente per timeverk	Timeverk per sysselsatt	Sysselsatte per innbygger 15-64 år	Innbyggere 15-64 år per innbyggere ialt
Sveits	-13,8	1,2	-11,1	-27,6	14,6	4,2	10,8
Island	-53,0	-23,9	-11,1	-43,3	18,8	4,6	-1,3
USA	-17,2	2,2	-11,1	-18,3	24,9	-11,5	0,9
Sverige	-30,1	2,3	-11,1	-30,0	15,4	-3,6	-1,3
Storbritannia	-36,6	3,2	-11,1	-35,7	16,0	-6,8	-0,7
Finland	-38,5	-1,9	-11,1	-34,0	18,3	-9,4	-0,3
Danmark	-30,6	-1,7	-11,1	-23,8	9,6	-2,8	-2,1
Nederland	-30,5	-4,2	-11,1	-15,3	-3,0	-0,9	0,2
Tyskland	-34,5	-0,1	-11,1	-19,9	-1,1	-5,6	-1,5
Frankrike	-39,3	1,3	-11,1	-20,5	3,8	-15,4	-3,6
OECD totalt	-41,3	-0,6	-11,1	-36,9	24,6	-14,3	-1,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

produktssammensetning. Perspektivmeldingens anslag på petroleumsrenten i 2010 tilsvarer 11,1 prosent av Norges BNP. Ingen av de andre landene i tabellen har en slik ressursrente, og denne forskjellen er isolert fra forskjellene i arbeidsproduktivitet i tabell 3.3. Selv uten denne rene petroleumsinntekten skapte hvert timeverk i OECD sett under ett i gjennomsnitt 36,9 prosent mindre kjøpekraft knyttet til BNP enn i Norge. USA har nest høyest kjøpekraftsparitetsjustert BNP per timeverk blant landene i tabell 3.2, men forskjellen opp til Norge er så stor som 18,3 prosent.

For de fleste av de utvalgte OECD-landene ville inntekstgapet opp til Norge vært enda større dersom antall lønnede timeverk per innbygger hadde vært som i Norge. Timeverk per innbygger er produktet av de tre faktorene som er tallfestet i de tre siste kolonnene i tabell 3.3: i) arbeidstid målt ved timeverk per sysselsatt, ii) andelen sysselsatte av yrkesbefolkningen definert som samlet befolkning i alder 15-64 år, og iii) yrkesbefolkningens andel av samlet befolkning. Timeverk per innbygger lå 5,3 prosent høyere i OECD-landene sett under ett enn i Norge. Norge har med andre ord ikke skaffet seg sitt inntektsforsprang ved å arbeide mer enn andre lands innbyggere. Tvert om: Velstandsveksten er også tatt ut i form av mer fritid enn man har i de fleste andre OECD-land. Spesielt jobber man mer i Sveits og på Island enn i Norge. I 2010 var forskjellene henholdsvis 32,4 og 22,6 prosent. Av de utvalgte landene hadde Nederland, Frankrike og Tyskland lavere arbeidsinnsats per innbygger enn Norge i 2010, henholdsvis 15, 3 og 8 prosent.

Kortere arbeidstid for sysselsatte er den viktigste faktoren bak forskjellen mellom OECD-landene og Norge i timeverk per innbygger. Med unntak av Nederland og Tyskland er den gjennomsnittlige arbeidstiden til dels vesentlig høyere i de utvalgte OECD-landene enn i Norge. Forskjellen er størst for USA der de sysselsatte i gjennomsnitt jobbet 24,9 prosent flere timer enn i Norge. Derimot er sysselsettingsandelen av yrkesbefolkningen høyere i Norge enn i de andre landene, med unntak av Sveits og Island. Befolkningens alderssammensetning bidrar relativt lite til sysselsettingsforskjellene. Unntaket er Sveits som har 10,8 prosent flere i aldersgruppen 15-64 år enn Norge.

Selv om Norge mottar betydelige kapitalinntekter fra utlandet via SPU, var forholdet mellom overskuddet på rente- og stønadsbalansen og BNP større i flere av de

utvalgte OECD-landene enn i Norge. Med et markert unntak for Island, som har store underskudd på denne balansen, betød disse forskjellene relativt lite for forskjellene i nasjonalinntekt per innbygger i 2010.

Realvekst i disponibel inntekt og viktige inntektskomponenter

Tabell 3.4 og figur 3.4 belyser utviklingen i kjøpekraften av hovedkomponentene i den disponible realinntekten for Norge per innbygger. For dette formålet er alle de nominelle beløpene deflatert med en felles prisindeks for de produkter som skal kjøpes for inntekten, her prisindeksen for innenlandsk bruk av varer og tjenester i Norge. Tabell 3.4 og figur 3.4 viser blant annet at kjøpekraften av den disponible inntekten per innbygger i 2012 var 22 prosent høyere enn i 2000 og nær 3 ganger høyere enn i 1970. Disponibel inntekt faller omtrent sammen med markedsverdien av nettonasjonalproduktet i alle år. Målt per innbygger, utgjorde veksten i nettonasjonalproduktet eksklusive olje- og gassvirksomhet 61 prosent av den absolutte veksten i realdisponibel inntekt fra 2000 til 2012. De tilsvarende andelenene for olje- og gassvirksomheten og rente- og stønadsbalansen var henholdsvis 21 og 18 prosent. Fastlandsøkonomiens bidrag til disponibel realinntekt per innbygger var imidlertid lavere i 2012 enn i 2007. Det tilsvarende bidraget fra olje- og gassvirksomheten har vært mer preget av variasjon enn av systematisk vekst etter 2005. Finanskrisen synes i figur 3.4 ved det markante, men forbigående, fallet i realdisponibel inntekt fra 2008 til 2009. Dette slo klart sterkest ut på inntektsbidraget fra petroleumsinntektene og skyldes det sterke fallet i oljeprisen som ga et forbigående dårligere bytteforhold overfor utlandet.

Betydningen av endringer i bytteforholdet

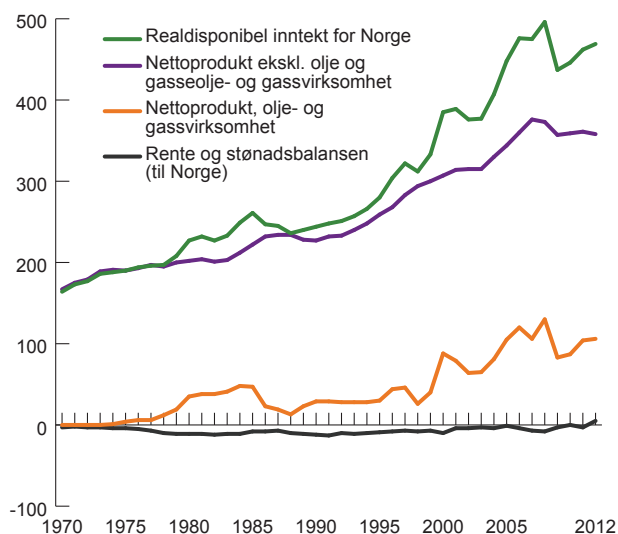
Når de nominelle inntektene regnes om til realverdier ved å deflatere dem med en felles prisindeks, som i tabell 3.4 og figur 3.4, får man ikke frem en kilde til vekst i realinntekt: endringer i bytteforholdet overfor utlandet. Bytteforholdet bedres i form av økt kjøpekraft av norsk produksjon. Det skjer når prisene på norsk produksjon vokser raskere enn prisene på innenlandsk bruk, hvilket betyr det samme som at prisene på norsk eksport vokser raskere enn prisene på norsk import. Realinntektseffekten av bytteforholdsendringen avhenger i tillegg av hvor stor andel de tilhørende prisvirkningene på netto eksportverdi utgjør av den disponible inntekten. Inntektsvekstbidraget fra bytteforholdsendringer kan ikke fremstilles i form av nivå-tall

Tabell 3.4. **Hovedkomponenter i realdisponibel inntekt per innbygger Norge. Alle beløp deflatert med prisindeks på innenlandsk bruk av varer og tjenester. 1000 2010-kroner og 1000 personer**

	1970	1980	1990	2000	2011	2012
Realdisponibel inntekt	164	227	244	385	462	469
Nettonasjonalprodukt	167	237	256	395	465	463
Nettonasjonalprodukt ekskl. olje- og gassvirksomhet	167	202	227	307	361	358
Nettoprodukt, olje- og gassvirksomhet	0	35	29	88	104	106
Rente og stønadsbalansen	-3	-11	-12	-10	-3	5
Middelfolkemengde, 1000 personer	3877	4086	4241	4491	4953	5019

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.4. Hovedkomponenter i realdisponibel inntekt per innbygger Norge 1991-2012. Alle beløp deflatert med prisindeks på innenlandsk bruk av varer og tjenester. 1000 2010-kroner

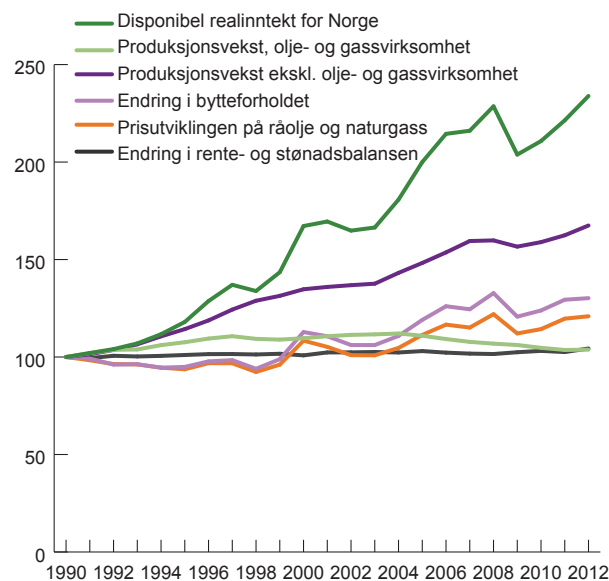

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

slik som komponentene i tabell 3.4 og figur 3.4, men som endring i forhold til et utgangspunkt. Indeksene i figur 3.5 viser de akkumulerte vekstbidragene fra bytteforholdsendringer, nettoproduktet for henholdsvis Fastlands-Norge og olje- og gassvirksomheten, samt rente- og stønadsbalansen siden 1990. Her er tallene totaltall – ikke tall per innbygger. Tabell 3.5 viser de årlige vekstbidragene fra de samme inntektskomponentene de siste fire årene. I både tabell 3.5 og figur 3.5 er bidragene fra produksjonsvekst beregnet ved å deflatere nettoproduktet med prisindeksen for vedkommende nærings nettoprodukt – ikke prisindeksen for innenlandsk bruk. Det er nettopp denne alternative måten å deflatere på som gjør det mulig å identifisere inntektsbidraget fra endringer i bytteforholdet.

Tallene bak figur 3.5 innebærer at vekst i Fastlands-Norges produksjon og bedring av bytteforholdet overfor utlandet bidro til sammen med mer enn 92 prosentpoeng til veksten i samlet disponibel realinntekt fra 1990 til 2012. 23 prosentpoeng kom fra forbedret bytteforhold. Vel to tredeler av bytteforholdsgevinsten kom fra prisøkning på olje og gass. Bidraget fra veksten i Fastlands-Norges produksjon var mer enn dobbelt så stort som bytteforholdsgevinsten. (Summen av den

Figur 3.5. Utvikling i disponibel realinntekt for Norge og vekstbidrag fra produksjon, bytteforhold og rente- og stønadsbalanse. Indeks, 1990 = 100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

prosentvise veksten fra 1990 til 2012 i hver av de spesifikerte vekstkildene i figur 3.5 er vesentlig lavere enn veksten i disponibel realinntekt. Det skyldes at summen ikke fanger opp interaksjon mellom vekstratene.)

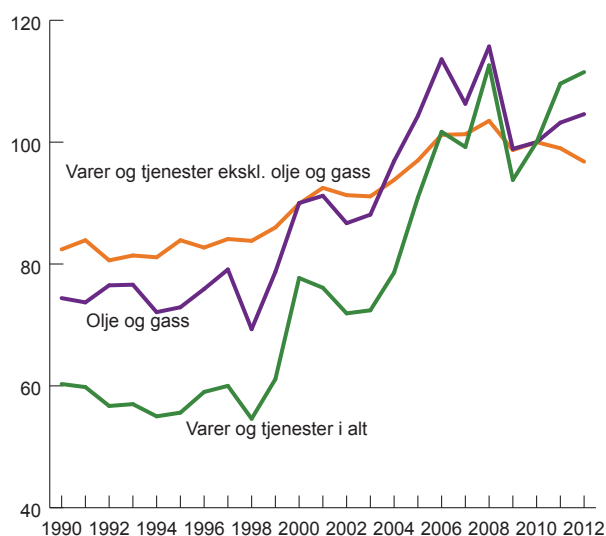
Forholdet mellom prisene på norsk eksport og norsk import økte med 85 prosent fra 1990 til 2012, jf. figur 3.6. Hvis olje og gass holdes utenfor reduseres forbedringen til 17,5 prosent. For begge produktgrupper kom det meste av denne bedringen mellom 1999 og 2008. En viktig årsak til bedringen for tradisjonelle produkter er økt import fra Kina og andre lavkostland. Norge har imidlertid opplevd en sterkere bytteforholdsgevinst for tradisjonelle produkter enn det andre OECD-land har gjort, selv om "Kina-effekten" i stor grad er felles. Det reflekterer en "heldig" spesialisering av næringslivet i fastlands-Norge. Denne spesialiseringen skyldes imidlertid ikke bare tilfeldigheter. Veksten i valutainntekter fra salg av olje og gass og avkastning i SPU har gjort det mulig å redusere størrelsen på tradisjonell konkurranseutsatt sektor uten ubalanse i utenriksøkonomien. Mekanismen er særnorsk kostnadsvekst gjennom sterkere krone og høyere lønnsvekst enn hos handelspartnerne. Avskallingen av konkurranseutsatt virksomhet som følger av dette, kommer først

Tabell 3.5. Bidrag til vekst i disponibel realinntekt for Norge fra året før. Prosent

	2008	2009	2010	2011	2012
Disponibel realinntektsvekst for Norge	5,8	-10,8	3,4	5,0	5,6
Vekstbidrag fra					
Produksjonsvekst, olje- og gassvirksomhet	-0,8	-0,7	-1,4	-1,0	0,2
Produksjonsvekst ekskl. olje- og gassvirksomhet	0,2	-2,0	1,5	2,2	3,1
Endring i bytteforholdet	6,7	-9,1	2,6	4,5	0,6
Herav prisutviklingen på råolje og naturgass	6,0	-8,1	2,0	4,7	1,0
Endring i rente- og stønadsbalansen:	-0,2	0,9	0,7	-0,6	1,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.6. Endringer i forholdet mellom eksport- og importprisindekser 1990-2012. 2010 = 100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

og fremst i eksportnæringer. Her rammer kostnadsvekst hardere de eksportbedriftene som opplever svak vekst i produktiviteten og produktprisene på verdensmarkedet, enn eksportbedrifter som opplever det motsatte.

Inntekter fra utlandet

Inntektsoverføringene fra utlandet utgjorde kun 2 prosent av disponibel inntekt for Norge i 2012, se tabell 3.1. Dette lave inntektsbidraget skyldes først og fremst at brutto kapitalinntekter og –utgifter er beskjedne sammenlignet med produksjonsinntektene. Hvis anslaget i Nasjonalbudsjettet 2013 viser seg å bli riktig, blir rente- og aksjeutbytteinntektene fra Statens pensjonsfond – Utland (SPU) 109 milliarder kroner i 2012. Det utgjør 37 prosent av Norges samlede bruttoinntekter fra utlandet, beskrevet i tabell 3.6, men kun 4,3 prosent av disponibel inntekt. Kapitalen i SPU utgjorde i 2011 45 prosent av Norges samlede brutto fordringer på utlandet, og andelen blir trolig noe høyere i 2012, jf. tabell 3.7.

Netto inntektsbidraget fra overføringer av kapitalinntekter mellom Norge og utlandet reduseres i tillegg av to forhold. For det første utgjør brutto kapitalutgifter en relativt stor andel av brutto kapitalinntektene. Tallene i tabell 3.6 innebærer at betalingene fra Norge til utlandet i form av renter, aksjeutbytte og reinvestert fortjeneste summerte seg til henholdsvis 83 prosent i 2011 og 69 prosent i 2012 av det Norge mottok av de samme typer inntekt. Til sammenligning utgjorde Norges gjeld til utlandet 64 prosent av fordringene på utlandet i 2011, og tilsvarende andel var 62 prosent ved utgangen av 3. kvartal 2012. Disse tallene innebærer at Norge gjennomgående har høstet en lavere avkastning per krone investert i utlandet enn det utlendinger har høstet i Norge. Dette mønsteret har vedvart i mange år. Det må ses på bakgrunn av at Norges kapitalavkastning

Tabell 3.6. Rente og stønadsbalansen. Milliarder kroner

	2011	2012
Renter og stønader mv.		
Fra utlandet	230	293
Lønn	4	4
Renteinntekter	101	105
Aksjeutbytte mv	100	157
Reinvestert fortjeneste	4	4
Løpende overføringer	21	23
Til utlandet	244	264
Lønn	25	28
Renteutgifter	82	92
Aksjeutbytte mv	66	70
Reinvestert fortjeneste	22	22
Løpende offentlige overføringer	29	28
Andre løpende overføringer	21	24
Rente- og stønadsbalansen	13	29
Lønn og formuesinntekter, netto	15	58
Løpende overføringer, netto	-29	-29

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

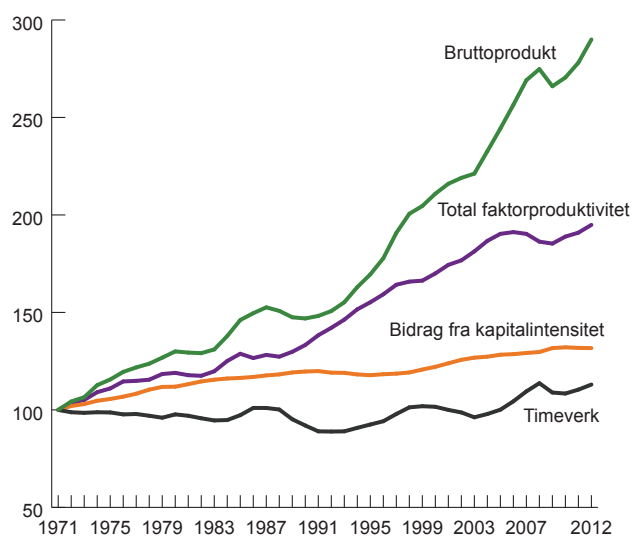
Tabell 3.7. Norges fordringer på og gjeld til utlandet. Milliarder kroner ved utgangen av året (3. kvartal 2012)

	2009	2010	2011	2012, 3.kvartal
Sum Norges fordringer på utlandet	6 249	6 997	7 329	7 958
Sedler mv og bankinnskudd	325	310	513	599
Obligasjoner og sertifikater	1 837	2 036	2 195	2 343
Lån	605	698	550	603
Aksjer og andeler	2 800	3 226	3 279	3 642
Andre fordringer	660	704	770	753
Sum Norges gjeld til utlandet	4 299	4 705	4 855	5 111
Sedler mv og bankinnskudd	820	752	962	962
Obligasjoner og sertifikater	1 291	1 463	1 589	1 731
Utlån	1026	1 257	961	1 000
Aksjer og andeler	810	922	996	1 033
Annen gjeld	337	299	335	373
Netto fordringer overfor utlandet	1 950	2 291	2 473	2 848
Memo: Markedsverdien av Statens petroleumsfond – Utland	2 642	3 081	3 308	3 793
SPU i prosent av brutto fordringer på utlandet	42,3	44,0	45,1	47,7
SPU i prosent av netto fordringer på utlandet	135,5	134,5	133,7	133,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

er et gjennomsnitt av alle utenlandske plasseringer, mens utlandets plasseringer i Norge er kun en liten og spesiell del av utlendingers portefølje. Spesielt er utlendingers investeringer relativt tungt konsentrert i olje- og gassvirksomheten der avkastningen har vært høyere enn den man i gjennomsnitt ellers har oppnådd. Beregninger for perioden 1992-2007 viser at utenlandsinvesteringer har kastet mer av seg for Norge enn for andre land.

Figur 3.7 **Bruttoproduct, timeverk, total faktorproduktivitet og produksjonsbidrag fra økt kapitalintensitet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge. Indekser, 1971 = 100**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

3.2. Faktorer bak produksjonsveksten i Fastlands-Norge

Betydningen av produktivitetsvekst

Produksjonsveksten kan dekomponeres i bidrag fra innsats av arbeidskraft, kapital og andre innsatsfaktorer, samt en restbestemt faktor. Denne restfaktoren kalles vekst i total faktorproduktivitet (TFP). Over lengre periode tolkes den ofte som et mål på teknologiske og organisatoriske endringer. I det følgende er TFP-veksten målt som veksten i bruttoproduktet minus veksten i et veid gjennomsnitt av vekstratene for arbeidskraft og kapital. Normalt er vektene her løpende kostnadsandeler. Siden kapitalslitet utgjør en relativt konstant andel av bruttoproduktet, vil den prosentvise veksten i henholdsvis brutto- og nettoproduktet være svært like for en næring. I figur 3.7 viser en slik dekomponering av veksten bruttoproduktet i den markedsrettede delen av Fastlands-Norge. Her er sammenhengen mellom vekst i produksjon, faktorinnsats og TFP omformet til en sammenheng der realveksten i bruttoproduktet er lik veksten i timeverk pluss TFP-vekst pluss veksten i et bidrag fra endringer i kapitalintensitet (realkapital per timeverk).

Fastlands-Norges bruttoprodukt lå 190 prosent høyere i 2012 enn i 1971, altså nær en tredobling i løpet av perioden. Av denne veksten har 143 prosentpoeng kommet etter 1990. Total antall arbeidstimer i Fastlands-Norge har alt i alt endret seg med 13 prosent i løpet av de siste 41 årene. Bak denne utviklingen ligger særlig to motsatte tendenser: økt kvinnelig yrkesdeltaking og arbeidsinnvandring, særlig etter 2004, har vært motvirket av lavere gjennomsnittlig arbeidstid. Frem til 1983 var det en svak negativ tendens i timeverksinnsatsen. Deretter forklares svingningene av høykonjunkturen på midten av 1980-tallet og nedgangskonjunkturen deretter. Fra 1991 til 2012 har timeverkene i Fastlands-Norge vokst med 27 prosent. Vekstbidraget fra økt kapitalintensitet har vært 32 prosent hvis en ser de siste 41 år under ett, men bare 11 prosent fra 1991 til 2012. Spesielt har bidraget fra kapitalintensitet vokst med kun 2,7 prosent totalt i løpet av perioden 2005-2012. TFP-vekst blir dermed igjen som hovedårsaken til produksjons- og inntektsveksten når man ser perioden 1971-2012 under ett. Den akkumulerte TFP-veksten var 95 prosent i denne perioden. Etter 2004 har veksten i TFP variert rundt null.

Historisk har produktiviteten økt i oppgangskonjunkturer og falt i nedgangskonjunkturer. En årsak er at det verken er mulig eller lønnsomt å trimme sysselsettingen og kapitalutstyr fullt ut i takt med produksjonsendringene. Under større kriser kan derimot nedbemanning gå hånd i hånd med produktivitetsvekst, fordi det da typisk er de minst lønnsomme bedriftene som reduserer aktiviteten mest. Ser man på relativt bredt definerte grupper av næringer, byr utviklingen i Norge på få eller ingen eksempler på slike kriser. Når man ønsker å få et bilde av den underliggende produktivitetsveksten i ulike perioder, er det derfor viktig å velge en periodeinndeling som fjerner mest mulig av konjunktoreffektene. I den følgende fremstillingen strekker periodene seg fra en konjunkturbunn til den neste. Tabell 3.8 viser TFP-veksten for store deler av Fastlands-Norge og korresponderende vekstrater for arbeidsproduktiviteten målt ved bruttoprodukt per timeverk. Tallene er beregnet slik at veksten i arbeidsproduktiviteten er lik TFP-veksten pluss vekstbidraget fra kapitalintensitet.

For bedriftene i Fastlands-Norge var veksten i arbeidsproduktiviteten relativt konstant nær 2,5 prosent til og

Tabell 3.8. **Produktivitetsvekst for bedrifter i Fastlands-Norge 1973-2012. AP = Arbeidsproduktivitet, TFP = Total faktorproduktivitet. Gjennomsnittlige årlige vekstrater. Prosent**

	1973-1983		1984-1991		1992-2003		2004-2011		2012	
	AP	TFP	AP	TFP	AP	TFP	AP	TFP	AP	TFP
Fastlands-Norge¹	2,5	1,3	2,3	1,8	2,7	2,3	1,2	0,7	2,0	2,1
Industri ²	2,2	1,3	1,9	1,2	1,7	1,2	1,4	1,2	2,3	2,5
Annen vareproduksjon ³	3,3	2,2	3,5	2,5	1,6	1,4	1,1	0,9	5,3	5,5
Privat tjenesteyting ⁴	2,2	1,0	2,0	1,8	3,5	2,9	1,2	0,5	0,8	0,9

¹ Utenom oljeraffineri, bolig, bank og forsikring.

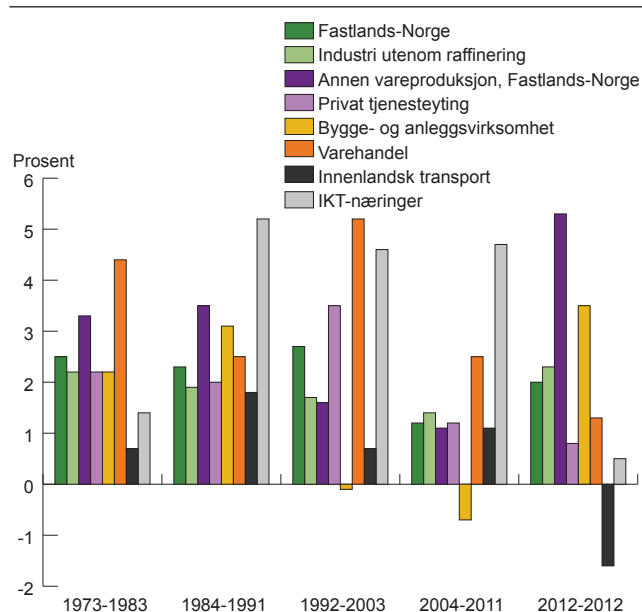
² Utenom oljeraffineri.

³ Primærnæringer, bergverksdrift, vann- og kraftforsyning og bygg og anlegg.

⁴ Utenom bolig, bank og forsikringåret, men på referansetidspunktene for undersøkelsen.

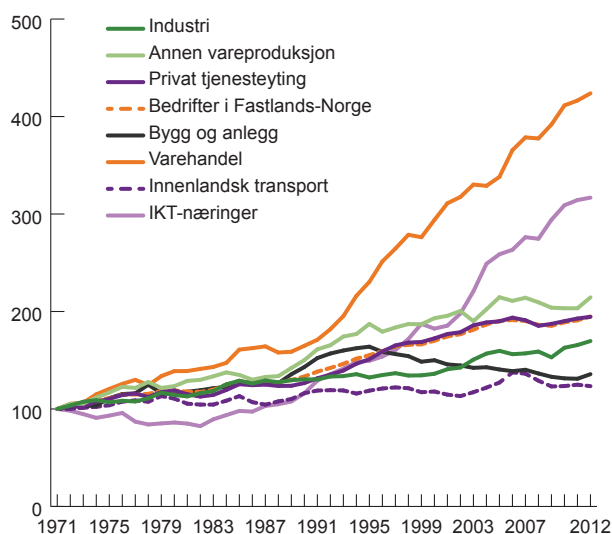
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.8. **Vekst i arbeidsproduktivitet (bruttoprodukt per timeverk) for næringsgrupper. Gjennomsnittlige årlige vekstrater. Prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.9. **Utviklingen i Total faktorproduktivitet (TFP) for næringsgrupper. Indeks, 1971 = 100.**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

med perioden 1992-2003. Bidraget fra TFP-vekst til veksten i arbeidsproduktiviteten økte frem til begynnelsen av 2000-tallet, mens bidraget fra økt kapitalintensitet avtok. Den gjennomsnittlige årlige veksten i arbeidsproduktiviteten lå klart lavere i perioden 2004-2011 enn tidligere for de fleste næringer. Det samme gjaldt TFP-veksten. Noe av forklaringen ligger trolig i finanskrisen, men produktivitsveksten var svak også i 2006. Tallene for 2011 og 2012 indikerer en tilbakevending mot mer normal produktivitsvekst, men tallgrunnlaget gjør at det ennå er for tidlig å slå dette fast.

Figur 3.8 og 3.9 viser veksten i henholdsvis arbeidsproduktivitet og TFP for grupper av næringer. Mye av det

generelle mønsteret for Fastlands-Norge finner man igjen i utviklingen innenfor industri og privat tjenesteyting. For annen vareproduksjon, hvor primærnæringer, kraftforsyning og bygg- og anlegg inngår, var produktivitsveksten generelt sterk frem til begynnelsen av 1990-tallet, men klart lavere deretter. Dette bildet kan være påvirket av måleproblemer. Spesielt er det vanskelig å fastlegge hvor mye av økningen i produksjonsverdien i bygg og anleggsvirksomheten som skal fordeles på prisøkning og volumøkning. Bygg og anleggsvirksomhet markerer seg med en betydelig svakere produktivitsvekst enn andre næringer med unntak av utviklingen i 2012 som er særlig usikker. Den sterke produktivitsveksten i privat tjenesteyting på 1990-tallet kan i stor grad tilskrives automatisering og teknologisk fremgang i IKT-næringer og varehandel.

Forskning og utvikling

De totale utgiftene til forskning og utvikling (FoU) i Norge var på 45,5 milliarder kroner i 2011. Figur 3.10 viser hvordan dette beløpet fordelte seg på sektorer i 2011. Målt i faste priser økte FoU-utgiftene med 2,6 prosent fra 2010 til 2011. Det var klar vekst i instituttsektoren og næringslivet med henholdsvis 2,9 og 4,4 prosent realøkning. I universitets- og høyskolesektoren var det nullvekst i faste priser. Som andel av bruttonasjonalproduktet (BNP) har FoU-utgiftene variert lite rundt 1,7 prosent de siste årene.

Til sammenligning har FoU-andelen av BNP for EU-landene vært nær konstant på 2,0 prosent i perioden 2009-2011. (For 2012 foreligger ennå ikke tall.) Av EU-landene er Tyskland den klart største FoU-aktøren og har også en vekst over EU-gjennomsnittet for 2011, se tabell 3.9. Storbritannia derimot har hatt en svak utvikling i FoU-utgiftene de siste årene. Av de nordiske landene har både Sverige og spesielt Finland hatt nedgang i FoU-utgiftene som andel av BNP, men de ligger på et høyere nivå enn Norge. Danmark har hatt en svak økning og er det nordiske landet som har hatt sterkest vekst i FoU-aktiviteten de senere årene. Hvis man i stedet sammenligner FoU-personell som andel av arbeidsstyrken, ligger Norge klart høyere enn EU15, men noe lavere enn de øvrige nordiske landene.

Det er tradisjonelt næringslivets FoU-aktivitet som er lav i Norge sammenliknet med andre land og som fører til FoU som andel BNP er lav for Norge. Næringslivets FoU utgjør vel 50 prosent av samlet FoU i Norge, mens andelen i EU totalt er vel 60 prosent. I de øvrige nordiske landene er andelen tett opptil 70 prosent. En grunn til dette er at norsk næringsliv i stor grad er råvarebasert, men med relativt lav produksjon i næringer med typisk høy FoU-intensitet som for eksempel elektronisk utstyr, transportmidler og farmasøytisk industri. Hvis man sammenligner FoU-andeler innenfor like næringer i ulike land, kommer Norge bedre ut, men ligger likevel lavere enn de nordiske landene. I de siste årene har imidlertid næringslivets FoU-aktivitet økt mer i Norge enn i de øvrige nordiske landene. Ulike virkninger av finanskrisen kan ha bidratt til dette.

Tabell 3.9. FoU-utgifter og FoU-personale i utvalgte EU- og OECD-land. Prosentvis andeler av BNP

	Totale FoU-utgifter som andel av BNP		Næringslivets FoU-utgifter som andel av BNP
	2007	2011*	2011*
EU-27	1,9	2,0	1,3
Belgia	1,9	2,0	1,4
Danmark	2,6	3,1	2,1
Tyskland	2,5	2,8	1,9
Irland	1,3	1,7	1,2
Spania	1,3	1,3	0,7
Frankrike	2,1	2,3	1,4
Italia	1,2	1,3	0,7
Nederland	1,8	2,0	1,1
Østerrike	2,5	2,8	1,9
Finland	3,5	3,8	2,7
Sverige	3,4	3,4	2,3
Storbritannia	1,8	1,8	1,1
Norge	1,6	1,6	0,9
Fastlands-Norge	2,1	2,2	1,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

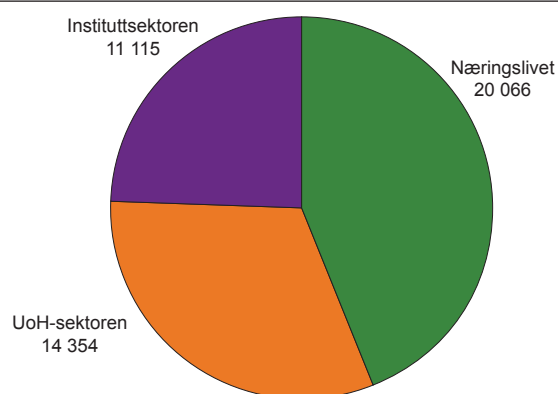
Anslaget for antall utførte FoU-årsverk i 2012, gitt i 2.kvartal 2012, indikerer ingen endring sammenliknet med 2011. Da ble det utført nær 15 500 FoU-årsverk i næringslivet, 1 prosent mer enn i 2010. I 2011 ble 39 prosent av FoU-årsverk i næringslivet utført i industriforetak, mens 53 prosent ble utført i tjenestenæringene hvor det har vært en betydelig vekst FoU-innsatsen de siste årene. Andre næringer, inkl. olje- og gassutvinning, har hatt en relativt stabil andel av FoU-årsverkene på rundt 8 prosent i de siste årene.

En tidlig indikator for FoU-aktiviteten i 2012 er søknader til SkatteFUNN-ordningen. Budsjetterte FoU-utgifter i godkjente søknader økte med 12 prosent fra 2011 til 12,2 milliarder kroner i 2012. Nye prosjekter godkjent i 2012 utgjør 4,8 milliarder kroner av dette. Dette er 20 prosent høyere enn for nye prosjekter året før. SkatteFUNN gjelder for hele næringslivet, men i praksis brukes ordningen mest av små og mellomstore foretak. Erfaringsmessig blir bare om lag ¾ av de budsjetterte kostnadene realisert.

3.3. Realkapital og realavkastning

Målt i faste priser økte beholdningen av samlet realkapitalen i norske næringer, inklusive offentlig forvaltning, med 60 prosent i løpet av perioden 1991-2012, jf. tabell 3.10. Mer enn to tredeler av denne økningen

Figur 3.10. FoU-utgifter fordelt etter sektor. 2011. Millioner kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

har kommet etter 2000. Figur 3.11 viser hvor raskt kapitalbeholdningene, målt i faste priser, av ulike typer har blitt bygget opp etter 1991 i forhold til beholdningene i 1991. Den årlige tilveksten i beholdningen av en realkapitalart er lik de akkumulerte bruttoinvesteringene i samme art, fratrasket kapitalslit, mellom de to tidspunktene kapitalbeholdningen er målt på. Målt i faste priser var beholdningene av realkapital knyttet til oljeboring, -leting og rørledninger ved utgangen av 2012 mer enn doblet i forhold til beholdningen i 1991, mens beholdningen av maskiner og utstyr lå 94 prosent over 1991-nivået. Bygninger og anlegg er den klart største kapitalarten, gitt grupperingen i tabell 3.10. Dette omfatter også veier, skinnelagemer og annen infrastruktur som er et resultat av politiske beslutninger. Verdien av tomter utover grunnarbeider er ikke regnet med i verdsettingen av bygninger og anlegg.

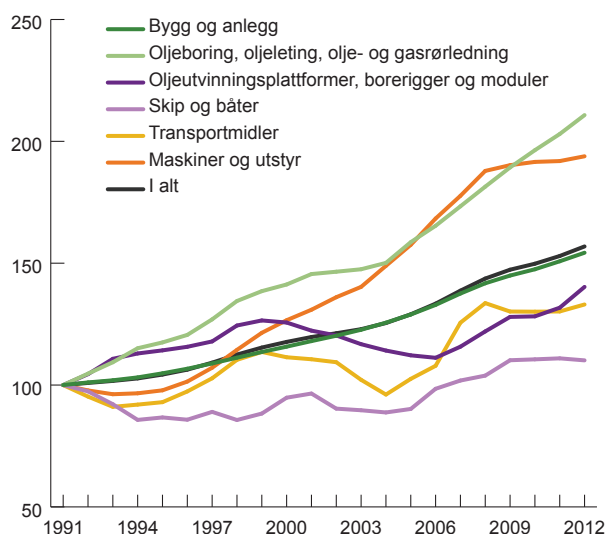
Avkastningen av investeringer i realkapital måles ved forholdet mellom driftsresultat (eksklusive kapitalslit og anslått lønn til selvstendig næringsdrivende) og verdien av kapitalbeholdningen. Denne raten kan sammenlignes med en realrente. For Fastlands-Norge økte denne avkastningsraten fra snaut 2 prosent i 1990 til 14 prosent i 2006, se figur 3.12. Oppgangen kom etter at avkastningen hadde falt i siste halvdel av 1970-tallet og endret seg relativt lite på 1980-tallet. Etter 2006 falt avkastningen markert, blant annet som følge av finanskrisen. I de tre siste årene har den imidlertid variert lite rundt 10 prosent.

Tabell 3.10. Realkapitalbeholdning etter art. Faste 2010-priser, milliarder kroner

	1991	2000	2005	2011	2012
Bygg og anlegg	3487	4037	4497	5258	5381
Oljeboring, oljeleting, olje- og gasrørledning	293	414	465	595	618
Oljeutvinningsplattformer, borerigger og moduler	382	480	428	503	536
Skip og båter	172	164	156	191	190
Transportmidler	89	99	91	115	118
Maskiner og utstyr	273	346	430	524	529
I alt	4699	5530	6063	7187	7372

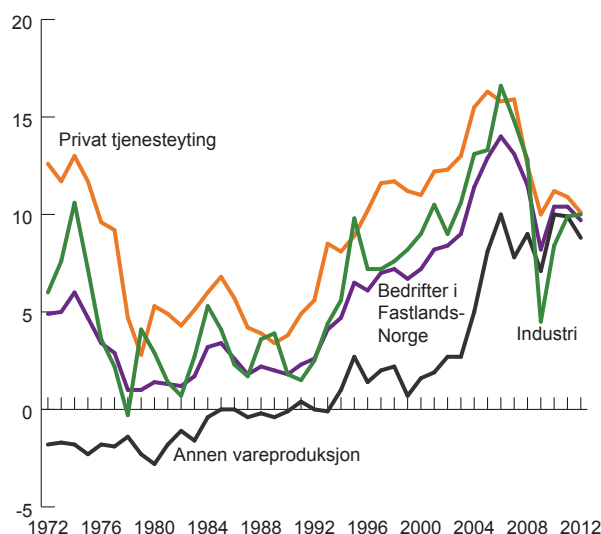
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.11. Realkapitalbeholdning etter art. Faste 2009-priser. Indekser, 1991=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.12. Kapitalavkastning. Driftsresultat i forhold til verdi av realkapital. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Kapitalavkastningen varierer tradisjonelt betydelig mellom næringer. I alle de år som vises i figur 3.12, har den vært klart høyere i privat tjenesteyting og industri enn i restsektoren "Annen vareproduksjon" hvor man blant annet finner jordbruket og andre primærnæringer. Den kraftige økningen i kapitalavkastning i Fastlands-Norge er imidlertid en hovedtendens som gjelder alle disse tre næringsgruppene.

Økningen i kapitalavkastning har sannsynligvis flere viktige årsaker. Skattereformen i 1992 kan ha lyktes i sin intensjon om å skjerpe kravene til avkastning før skatt for at investeringene skulle bli lønnsomme etter skatt. For det andre bidro trolig dereguleringen av kraftsektoren og andre næringer, til mer rasjonelle investeringer og høyere avkastning. For det tredje har globaliseringen åpnet for flere investeringsprosjekter i med høy lønnsomhet i andre land, og det har trolig

bidratt til å skjerpe kravene til kapitalavkastning i Norge. For det fjerde har vridninger i næringsstruktur bidratt til å øke gjennomsnittsavkastningen i Fastlands-Norge. Spesielt har privat tjenesteyting, med relativt høy kapitalavkastning, økt sin andel av Fastlands-Norges kapitalbeholdning, mens denne andelen har avtatt i primærnæringene hvor kapitalavkastning er relativt lav. For det femte er det mulig at driftsresultatene i norske næringer i økende grad inneholder finansinntekter fra datterselskaper i utlandet. Det er i så fall en målefeil; avkastning fra direkte investeringer i utlandet skal i prinsippet føres som finansinntekter som ikke skal inngå i driftsresultatet for næringsvirksomhet på norsk territorium. Realrenten på alternative finansielle investeringer har ikke vist samme vekst som avkastningsraten, og fremstår derfor ikke som en årsak til økningen i kapitalavkastningen.